ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 4. 3-4

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 19-oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.10.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.10.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

UMURQULOV BEKPO‘LAT
Badiiy nutq va uning shakllanish asoslari 7

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH
Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari leksikasi tadqiqi masalasi 13

ШАРИФ ЁКУБОВ
Девони Фоний ғазалларидаги Бесутун атамасининг таҳлили 13

SHUKUROV RAHMATILLO
Qadimgi davr manbalarida Farg‘ona vodiysi toponimiyasi tahlili 19

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Xalq dostonlarida frazeologik birliklarning uslubiy tavsifi 23

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili etnografizmlar tizimida motivlashuv masalasi 26

ISMOILOV XURMATILLO TO‘LQINJON O‘G‘LI
Paralingvistik haqoratlar va ularni verballashtirish masalasiga doir 30

USMONOVA SHAHODAT
Publitsistik matn tarjimasida pragmatik modulyatsiya va semantik uyg‘unlik 35

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida qofiyaning o‘rni 39

UMIROVA SVETLANA
Mualliflik korpusining amaliy qo‘llanilish sohalari 42

TURDIMURODOV SIROJIDDIN
Evfemik maqollar badiiylik va milliylikni kuchaytiruvchi vosita sifatida 45

TURAKULOVA UMIDAXON ANVAROVNA
Erkin o‘xshatishlarda lingvomadaniy xususiyatlarning aks etishi (Tohir Malik qissalari misolida) 48

SAATOVA SURAYYO ISMAILOVNA
Ijtimoiy tarmoq lisoniy shaxsining voqelanishi 52

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Отражение и формирование: роль гендерных терминов
в восприятии материнства в современном обществе 55

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI
Sifatlarning badiiy matndagi funksional-stilistik o‘rni 59

XUSANOVA ZUXRA
AQSH va O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy matbuot matnlarida lingvopragmatik strategiyalar:
leksik-uslubiy xosliklar va ta’sirchan til vositalari 62

QURBONOV AKMALJON TAVAKALJON O‘G‘LI
Hid bilish sezgisiga oid til birliklari semantikasi 65

SUYAROVA NARGIZA YULDOSHEVNA
Metaforalarning nasriy asarlardagi tasviriy va ekspressiv imkoniyatlar 68

МУНДАРИЖА

SOBIROVA GULSHANA FAXRIDDINOVNA
O‘zbek tilida haqoratli leksika: korpus lingvistikasi asosida tahlil va bazaviy resurs yaratish 70

JUMAYEVA DILAFRO‘Z ORIFJON QIZI
«Kuntug‘mish» dostoni frazeologizmlarining semantik-statistik tahlili 75

ISLOMOV SARDOR SANJAROVICH
O‘zbek tilining onomastik sathi haqida 79

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilidagi ot so‘z turkumi borasida rus tilshunoslarining qarashlari 82

OMANOV SHUHRAT G‘ANIYEVICH
Nemis tilidagi “Eigentlich” modal partikelining so‘roq gaplardagi semantik imkoniyatlari hamda tarjima xususiyatlari 84

GAFUROVA NIGORA SA’DULLAYEVNA
Nonverbal means in virtual texts 87

XOLMUXAMEDOV B.F.
Mualliflik leksikografiyasining rivojlanishi va taraqqiyot yo‘li 90

TO‘RAYEVA ZARRINA ABDIMUROT QIZI
O‘zbek onlayn media sarlavhalarida klikbeyt 93

ADABIYOTSHUNOSLIK

DAVRONOVA MAHFUZA ISROILOVNA
Xalq og‘zaki ijodidagi maqollarda ayol konsepti 96

ARSLONV ABDIMUROD KAROMATOVICH
Nurboy Jabborovning adabiy-matnshunoslik merosi: ilmiy maktab, metodologiya va amaliy natijalar… 99

SAIDOVA MUHABBATXON SHUKRULLAYEVNA
Shukur Xolmirzayev asarlarida folklor motivlari va ularning estetik funksiyasi… 102

BARZIYEV OYBEK XABIBULLAYEVICH
Pisandiy va Haziniy ijodida Andijon zilzilasining nazmiy bayoni 106

SULTANOVA RAISA XAYRULLAYEVNA
«Ra’no va Zebo» dostonida Xiromiy badiiy mahorati… 108

BO‘RIYEVA MARVARID HAMDAMJON QIZI
«Javr-u zulmung garchi o‘lmaklik nishonidur manga…» 112

QOSIMOV ANVAR
Kuper ijodida indeys va o‘zbek nasrida milliy qahramon obrazlari… 116

ADABIY TAQRIZ

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
“Меҳробдан чаён”нинг учинчи нашри ҳақида 119

on the causes of the earthquake, their reasoning, and their calls for the Andijan people to embrace integrity and faith are explored, particularly in the context of religious beliefs. The study also investigates how they interpreted the disaster through traditional moral and theological explanations.

Резюме. В статье подробно рассказывается о землетрясении, произошедшем в начале прошлого века в Андижанской области. В произведениях Писанди и Хазини о сыне Авазмухаммаде Ёрмухаммаде, представителях литературной среды Коканда. В рамки анализа вовлечены взгляды обоих поэтов на описание землетрясения, их образные выражения в стихах, их умение применять образ и слова. Сравнительно проверено, что отношение поэтов к причинам землетрясения и их всесторонние доказательства, традиционные представления о призыве жителей Андижана к справедливости и религиозности трактуются через религиозные концепции.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

«RA'NO VA ZEBO» DOSTONIDA XIROMIY BADIIY MAHORATI

Sultanova Raisa Xayrullayevna,
Xalqaro innovatsion universiteti
o'zbek filologiyasi va jurnalistika kafedrasi o'qituvchisi

Mullo Qurbon Xiromiy 1796-yilda Buxoro amirligiga qarashli Kesh viloyatida Kitob shahrining Charmgaron guzarida kosib oilasida dunyoga kelgan. Uning «Chor darvesh»(1834), «To'tinoma» (1854), «Ra'no va Zebo»(1858) dostonlari mavzu ko'lami, badiiy salmoqdorligi bilan XIX asr o'zbek dostonchiligida muhim ahamiyatga egadir. Xiromiyning «Ra'no va Zebo» dostoni shu nomdagi o'zbek tilida sayqal topgan ilk asardir. O'zigacha bo'lgan nasriy, fors tilida yozilgan «Ra'no va Zebo» nomli asarlardan farqli o'laroq Xiromiy bu mavzuda nazmda, vazn va qofiyaga kiritgan holda, turfa badiiy vositalardan foydalanib, masnaviy shaklida ajoyib doston yaratdi.

«O'z xarakteri nuqtayi nazaridan ta'lim-tarbiyaviy, axloqiy-didaktik doston hisoblangan «Ra'no va Zebo» Xiromiy ijodining kamolot bosqichida yaratilgan. Xalq og'zaki ijodida sayyor syujetdan vosita sifatida foydalanish, shu orqali ilg'or g'oyalarni tarannum etish «Ra'no va Zebo»da o'z me'yoriga yetgan.»[1]

«Ra'no va Zebo» dostoni juda qisqa hamd, na't, alqob va munojotdan so'ng muallif yashagan joy – Shahrisabz madhiga bag'ishlangan qasida bilan boshlanadi. Bunda Xiromiy Tangri lutfi bilan zeb-ziynat topgan jannatmisol yurt – Shahrisabzning go'zal tabiati, baland qo'rg'oni, ayniqsa, bahor faslida yanada ko'rkam tus oluvchi shahar tarovati hamda dilkash odamlari haqida faxr bilan so'zlaydi.

G'arazkim, Shahrisabzi jannat oyin
Topibon tangri lutfi birla tazyin.
Iki jonib, iki daryoyi mavvoj.
Falak yuzig'a mavjidin urib koj.
Hisori yetti ko'kdin bosh oshurg'an,
Falak burjig'a burji ta'n urg'an.
Butub shahr ichra har jonib xiyobon,
Yeri payvast sumbul birla rayhon.
Na yuzdin bo'lmasun fasli bahori:
O'tar har ko'chasidin jo'ybori.
Sarosar yer yuzidur sabzai tar,
Degaysenkim, inibdur charxi axzar.
Arig'lar har tarafdin jadvali siym,
Yonida sabza – mo'yak anga taslim.
Ulusni sayd etar andoqki mahvash,
Bu yuzdin oni derlar Keshi dilkash.[2]

[1] Qorayev T. Xiromiy (Hayoti va ijodi). – Toshkent : Fan, 1977. – B. 60.
[2] Xiromiy. Ra'no va Zebo. – Toshkent: O'zadabiynashr, 1962. – B. 5.

Dostonning og‘ir sharoitda – Shahrisabz va Kitob Nasrullaxon tomonidan qamal qilingan vaqtda – yozilganini hisobga olsak, Shahrisabz ta’rif etilgan betakror misralardan ayon bo‘ladiki, muallif tinch, osuda, gullab-yashnagan diyorini juda sog‘ingan. Shahrisabz vasfiga bag‘ishlangan qasida Xiromiyning o‘tkir peyzaj ustasi ekanligini ham ko‘rsatib turibdi.

Go‘yoki ko‘k, ya’ni samo yer yuziga ingandek yashillikka burkangan Shahrisabz shahri ta’rifidan so‘ng Xiromiy soqiyga murojaat etib, qadah keltirishini so‘raydi. «Qadah ichib, bir qissa boshlayinki, har manzilda «Mahfiloro» kabi mashhur bo‘lsin», – deydi. Soqiyga murojaat qilingan ushbu qismda muallifning ko‘tarinki kayfiyati, asar voqealarini ishonch bilan boshlashga tayyorligi seziladi. Dostonda soqiyga murojaat qilingan o‘rinlarda muallifning qiyofasi, ma’naviy dunyosi o‘z aksini topadi.

«Ra’no va Zebo» dostonining qoliplovchi hikoyasi podshoh Malik Rayhon fazilatlari va u boshqargan davlatning adolatli boshqaruvini maqtash bilan boshlanadi.

Xo‘tan mamlakatining Hotamtoy kabi saxovati bisyor, adolatidan xalqi tun-kun bahramand, hatto musofirlar ham iltifotidan xursand, odilligining yoqimli shamolidan dam-badam el jarohatiga malham bo‘ladigan hukmdori Malik Rayhon bor edi.

Shukuhi hashmati olamg‘a mashhur,
Bilodu kishvari obodu ma’mur.[1]

Xiromiy Malik Rayhon sifatlari ta’rifida buyukligini Iskandar, shon-shavkatini Faridun, tabiatini Rustamga qiyoslasa, nasl-nasabining kelib chiqishini Doro bilan tutashtiradi. Yer yuzida askarlari qum hisobi beqiyos, davlati charog‘i yulduzlar hisobi bo‘lgan hukmdor xalqni ruhlantiruvchi, xalqqa ishonch bag‘ishlovchi edi.

Xiromiy podshoh – Malik Rayhon ta’rifida tanosub, tashbeh, talmeh, ta’did, mubolag‘a, sifatlash kabi badiiy san’atlardan unumli foydalangan holda ifoda go‘zalligiga erisha olgan. Aynan Malik Rayhon obrazi orqali muallif xalqparvar, adolatli, dono va tadbirkor hukmdorni orzu qilayotgani ham aks etadi.

To‘satdan bir kuni hukmdor – Malik Rayhon kasallanib, to‘shakka yotib qoladi. Hakimlar har qancha harakat qilishmasin, tuzata olishmaydi. Ahvoli og‘irlashganini sezgan shoh davlat arboblari va yaqin kishilarini chaqirib, vafot etsa, o‘rniga ukasi – Sanavbarshohni podshoh bo‘lishini, o‘g‘li Ra’no ulg‘aygach, uni ukasi – Sanavbarshohning qizi Zeboga uylantirib, taxtni olib berishni vasiyat qiladi. Ko‘p o‘tmay Malik Rayhon vafot etadi. Sanavbarshoh akasi tomonidan qo‘yilgan barcha shartlarni qabul qilib taxtga o‘tiradi. Biroq u va’dalarini ham, vasiyatni ham unutadi. Oradan yillar o‘tib Ra’no bilan Zebo ham ulg‘ayadi. Ular bir-biriga ko‘ngil qo‘yib, ahyon-ahyonda uchrashib turishadi. Malik Ra’no Sanavbarshoh oldiga sovchi yuborib, qizni va taxtni so‘raydi. Sanavbarshoh esa ikkala talabni ham rad etadi.

Sanavbarshoh chu bildi so‘z maoli
Ham ul dam o‘zgacha bo‘ldi xayoli.
Javobiga alarni aydi bir-bir:
– Bu so‘zni aylamangiz manga taqrir!
Kishi tesha ayog‘iga urarmu?!
Sevar yorin kishiga topshirarmu?!
Hukumatdur manga mahbub-u marg‘ub,
Kishi mahbubini hifz etmog‘i xub![2]

Xiromiy Sanavbarshoh qiyofasida xalq, millat taqdirini o‘ylamaydigan, faqat o‘z manfaati, taxtini har narsadan ustun ko‘radigan zolim shoh obrazini hamda o‘sha davr ijtimoiy-siyosiy tuzumida mavjud illat: toj-taxt uchun kurashning salbiy oqibatlarini ham ko‘rsata oladi. U taxtini saqlab qolish uchun hatto o‘z qizini Xitoy hoqoniga berishga rozi bo‘ladi.

Dostonning bosh qahramonlaridan biri Zebo mard, o‘z maqsadi sari ildam harakat qiladigan, qiyin vaziyatlarda ham tushkunlikka tushib qolmasdan kurashuvchanligi, donoligi, tadbirkorligi bilan ajralib turadigan obrazlardan biridir. Zebo otasining Xitoy hoqoniga berishga rozi bo‘lganini eshitgandan so‘ng, nikoh to‘yi kuni kechasi Ra’no bilan saroydan qochadi. Yarim tunda el uyquga ketganda ikkisi: Ra’no bilan Zebo ot minib shitob bilan yo‘lga tushadi. Uzoq tun dam olmasdan jadallik bilan yurib, tong otganda bir katta daryo labiga yetadi va u yerda qayiqchi – Mallohga duch keladi. Ular Mallohdan daryodan o‘tkazib qo‘yishni iltimos qilishadi. Lekin qayiqchi kemaga uch kishi sig’masligini, agar xohlashsa, bitta-bitta o‘tkazib qo‘yishi mumkinligini aytadi. Bu fikr Ra’noga ma’qul tushadi va quvib kelishlari mumkinligini hisobga olib, oldin Zeboni o‘tkazib qo‘yishni so‘raydi. Malloh Zeboni qayiqda olib ketadi. Suv uzra qayiqda borayotgan Malloh Zeboning go‘zalligini ko‘rib oshiqi beqaror bo‘lib qoladi. Qiz Mallohning niyati buzilganini anglab, makr va tadbir bilan ish ko‘rish, shu yo‘l bilan undan qutulish mumkinligini fahmlaydi. Xuddi shu jarayondan qoliplanuvchi hikoyalar boshlanadi. Dostonda qoliplanuvchi hikoyalar jami o‘n bitta bo‘lib, ularning beshtasi Zebo, beshtasi Malloh, bittasi Safdar tomonidan aytilgan. Safdar sarguzashtidan tashqari barcha hikoyalar dengizda qayiq ichida aytiladi. Zebo hikoyachi – Malloh tinglovchi, Malloh hikoyachi – Zebo tinglovchi.

Zebo Mallohni insofga chaqiradigan, yomon niyatidan qaytarishga ko‘mak beradigan, shu bilan birga, vaqtni o‘tkazishga yordam beradigan hikoyalar aytib

[1] Xiromiy. Ra’no va Zebo. – Toshkent: O‘zadabiynashr, 1962. – B. 6.
[2] Xiromiy. Ra’no va Zebo. – Toshkent: O‘zadabiynashr, 1962. – B. 8.

beradi. Zeboning hikoyatlarida sabr-matonat, poklik, to‘g‘rilik, rostgo‘ylik, vafo-sadoqat, insoflilik ulug‘lansa, Malloh aytgan hikoyatlarda g‘arazgo‘ylik, ochko‘zlik, yengiltaklik, maishatparastlik, yolg‘onchilik, bevafolik kabi illatlar fosh etiladi. Mavzu jihatdan Zebo va Malloh hikoyatlari bir-biriga kontrast, qarama-qarshi g‘oyalardan tarkib topganligi oydinlashadi.

Zebo qayiq ichida Mallohga qarshi ham ma’naviy, ham jismoniy kurash olib borishiga to‘g‘ri keladi. U bor kuch-quvvati va aqlini ishga solib, raqibini yengishga harakat qiladi. Uzoq kurash, nihoyat, Mallohni toliqtiradi. U oxirgi hikoyasini aytib, uxlab qoladi. Zebo dengizda tasodifan boshqa bir qayiqqa duch kelib qolib, qayiqchi yigitni aldab, uning qayig‘iga tushib qochadi. Ko‘p yo‘l yurib, mashaqqatlar chekib, o‘g‘rilar oroliga tushib qoladi. Bu orolda qirq o‘g‘ridan bittasi har kuni qorovullik qilardi. U ham Zeboga oshiq bo‘lib qoladi.

Tafakkur qildi Zebo necha soat,
Dedikim: – Yona ish tushdi mashaqqat.
Bu yanglig‘ o‘z ayog‘idin yiqilmoq,
Ki lozim munda ham tadbir qilmoq.[1]

Og‘ir vaziyatlarda ham tushkunlikka tushmasdan, aql-u tadbir bilan ish ko‘radigan Zebo o‘g‘rilar qorovuli qo‘lidan ham o‘zini, ham «tilsimi aflok» (osmonlar qamog‘i)dagi Safdarni ozod qilishga erishadi. Zebo va Safdar o‘g‘rilarning otiga minib, oroldan qochishadi. Uzoq yo‘l yurib, cheksiz zahmatlar bilan bir kampirning uyiga yetadi va o‘sha yerda dam olishadi. Shu yerda Zebo Safdar sarguzashtini tinglaydi va o‘z boshiga tushgan voqealarni ham aytib beradi. Zebo Safdarga qo‘lidagi uzugini berib, Malik Ra’noni topib kelishga yuboradi.

Qayiqchi Zeboni olib qochgandan keyin Malik Ra’no daryo bo‘yida sarson-sargardon kezadi. Qilgan xatosini tuzatish chorasini izlaydi. Bu orada Sanavbarshoh vafot etib, xalq Ra’noni topib, taxtga chiqaradi. U mamlakatni adolat bilan boshqaradi. Uning odilligidan xalq mamnun bo‘ladi. Malik Ra’no vijdoniga quloq tutib, yurt boshqaruvini vaziriga topshirib, o‘zi Zeboni izlab yo‘lga chiqadi. Bir shaharda tasodifan Safdarga duch keladi. Safdar Ra’noga Zeboning nigini, ya’ni uzugini berib, bo‘lib o‘tgan voqealarni unga so‘zlab beradi. Ikkalasi birgalikda Zebo tomon yo‘lga tushadilar.

Uyg‘onib qayiqda Zeboning yo‘qligini ko‘rgan Malloh uni izlab orolga kelib qoladi va o‘zi ham o‘g‘ri tomonidan «tilism aflok»ka bandi etiladi. Malloh saraton quyoshida kuyib, «suv», – deya faryod chekib turgan bir vaqtda orolga Malik Ra’no bilan Safdar kelib qoladi. Malik Ra’noning buyrug‘i bilan o‘g‘ri Mallohni ozod qiladi. Qarshisida Mallohni ko‘rgan Malik Ra’no:

Dedikim: – Har kishi qilsa yomonlig‘,
O‘zini qilg‘usi ozurdajonlig‘.[2]

– deya, unga bir og‘iz ham qattiq gapirmaydi. Faqat Zeboni olib qochganidan keyin bo‘lib o‘tgan voqealarni so‘raydi. Malik Ra’noning buyrug‘i bilan «tilism aflok» yer bilan yakson qilinadi va uchalasi Zebo makon tutgan uyga kelishadi. Ra’no bilan Zebo uchrashib, ularga yaxshilik qilgan kampirni rozi qilishadi va Xo‘tanga yo‘l olishadi.

Malik Ra’no Zeboni topgani sharafiga Xo‘tan mulkidagi barcha mahbuslarni ozod etadi va xush kayfiyatda yurtiga kirib keladi.

Ko‘rubon xalq istiqbol qildi,
Xirojin shah o‘tub xushhol qildi.[3]

Barcha shod-xurram, Malik Ra’no qirq kecha-yu qirq kunduz to‘y-tomosha berib, sevishganlar murod-maqsadiga yetdilar. Asardagi qoliplovchi hikoya shu holatda yakunlanadi.

Dostondagi ikki sevishgan qalb Malik Ra’no va Zeboning nigin orqali bir-birlarini topishi, voqealar jarayonida Zeboning qirq qaroqchi qo‘liga tushishi muallifning xalq og‘zaki ijodi namunalaridan unumli foydalana olganligini isbotlaydi. Doston voqealari an’anaviy xalq og‘zaki ijodi syujeti asosida yaratilgan bo‘lsa-da, qahramonlar xarakteri va voqealar jarayonida muallif o‘zining hamda o‘z davri odamlarining orzu-istaklari, maqsadi, o‘y-xayollarini ko‘rsata olgan.

Binobarin, Malik Rayhon kabi odil, elparvar podshohlarga yurt hamisha ehtiyoj sezgan. Zolim, mansabparast, ikkiyuzlamachi Sanavbarshohdek shohlar xalqning nafratiga duchor bo‘lgan. Asarda Sanavbarshohning vafot etishi yomonliklarning abadiy emasligiga bir ishoradir. Doston yozilgan vaqtdagi tarixiy sharoitni hisobga olsak, Nasrullaxon tomonidan qamal qilingan Shahrisabz va Kitob ahlining ertangi yorug‘ kelajak va istiqbolga umidi, ishonchi muallif qalamida rang-barang bo‘yoqlarda o‘z aksini topadi.

E’tiborli jihatlardan yana biri shuki, ikki yosh Malik Ra’no va Zebo o‘z muhabbati uchun kurashgan, qo‘rqmasdan olg‘a intilgan obrazlardir. Malik Ra’no va Zebo xatti-harakati orqali Xiromiy sof insoniy muhabbatni ulug‘lash, ixtiyoriy nikoh masalalarini baralla yoritadi.

Dostondagi eng faol qahramonlardan biri Zebo obrazidir. U hayotida ro‘y berayotgan qiyinchiliklar oldida umidsizlikka tushmasdan, ishonch bilan harakat qiladi. Shuning uchun ham asar nihoyasida maqsadiga yetib, baxtli hayotga erishadi.

«Ra’no va Zebo» dostonining qoliplovchi hi-

[1] Xiromiy. Ra’no va Zebo. – Toshkent: O‘zadabiynashr, 1962. – B. 89-90.
[2] Xiromiy. Ra’no va Zebo. – Toshkent: O‘zadabiynashr, 1962. – B. 103.
[3] Xiromiy. Ra’no va Zebo. – Toshkent: O‘zadabiynashr, 1962. – B. 106.

koyasida Malik Rayhon, Sanavbarshoh, Ra'no, Zebo, Malloh, Safdar, o'g'ri, begona qayiq egasi va kampir obrazi ishtirok etadi. Xiromiy asar kompozitsiyasida qoliplash usulining mohir bilimdoni sifatida ko'rinsa, syujetda ham o'z ijodiy mahoratini namoyon etadi.

Dostonning har bir qahramoni harakatida o'ziga ishonch, maqsadi sari olg'a harakat qilish, shiddat kuzatiladi. Bu holat bir tomondan asar qiziqarliligini ta'minlasa, bir tomondan muallif ijodiy kamolini ifoda etadi.

Qisqasi, birgina «Ra'no va Zebo» dostonining o'ziyoq Xiromiyning xalq og'zaki ijodi bilimdoni hamda iste'dodli ijodkor ekanligini isbotlaydi.

Rezyume. Ushbu maqolada XIX asrda yashab ijod etgan Mulla Qurbon Xiromiy va uning «Ra'no va Zebo» dostoni kompozitsiyasi, dostonning o'ziga xos syujeti va badiiyati, muallif mahorati, asarning mumtoz adabiyotimizdagi o'rni tadqiq qilingan.

Resume. This article examines the composition of Mulla Qurban Khirami, who lived and worked in the 19th century, and his epic poem "Rana va Zebo," the unique plot and art of the epic, the author's skill, and the place of the work in our classical literature.

Резюме. В статье рассматривается творчество Муллы Курбана Хирами, жившего и творившего в XIX веке, и его эпическая поэма «Рана ва Зебо», своеобразие сюжета и художественного решения эпоса, мастерство автора и место произведения в нашей классической литературе.